

Jó szándék és relativizmus a társadalomtudományban*

Szerencsésnek tartom, ha egy szakember több tudományághoz ért egyidejűleg – vagyis nem szakbarbár – és jártasságát igyekszik minél több téren kamatoztatni. Igen veszélyesnek érzem azonban, amikor valaki jogi képzettsége (bármilyen magas szintű legyen is az) és a hétköznapi életből vett társadalmi tapasztalatai alapján ez utóbbi területhez tartozó tanulmányt ad közre egy tudományos folyóiratban. Mint minden tárgykörbe tartozó kutatásnak, a szociológiának is megvannak a maga keretei, szabályai, relevánsnak tekinthető kiinduló hipotézisei és kutatás-módszertana egy adott diskurzusnak megfelelően. A veszély éppen abban rejlik, ha valaki – egy másik területről érkezve – nem ismeri, vagy nem veszi figyelembe az idevonatkozó korábban felhalmozott tudásanyagot, s így könnyen irreleváns kiindulópontok alapján végzi módszertanilag kifogásolható megfigyeléseit, mindezek együtt pedig teljes mértékben félrevezető, sőt sztereotíp vagy előítéletes eredményekre vezetnek. Ez történt véleményem szerint *Póczik Szilveszter* – merőben jóindulatú és objektívnak tervezett – kutatása során, de mint azt jónéhányszor tapasztalhattuk, a jóindulat megfelelő tudás hiányában sokszor veszélyesebb, mint a kemény kritika. Így van ez főként olyan kényes témák esetében, mint amilyen cigányság helyzetének és karakterisztikumainak kutatása a mai Magyarországon.

Magam szociálpszichológával és interetnikus kapcsolatok kutatásával foglalkozóként módszertani szempontból a következő problémákat emelem ki az említett kutatással kapcsolatban:

1. A szerző nem tisztázza a vizsgált csoportok meghatározásának, illetve megkülönböztetésének kritériumait, holott ez a mai szociológiai diskurzus igen lényeges elemét képezi. (Furcsának tartom mindezt azért is, mert a Magyar Tudomány ugyanezen számában jelent meg két hazai cigány-identitással foglalkozó szociológus csoport könyvének ismeretete, amely pontosan e kérdés bonyolultságára hívja fel a figyelmet.) Pontosabban sem a hazánk, sem más nemzet vonatkozásában nem elfogadható az alapállás, melynek alapján különálló társadalmi, illetve nemzetiségi kategóriaként határozható meg az adott többségi társadalomhoz (jelen esetben magyarokhoz), valamint cigánysághoz tartozó csoport. Itt az állampolgárság és az etnikai hovatartozás összemosásáról van szó, hiszen a Magyarországon élő cigányok szinte kivétel nélkül magyarnak vallják magukat (vagyis önmeghatározásuk alapján a magyar társadalom integráns részét képezik), s emellett, mintegy kötőjeles formában (*hyphenated-identity*) sorolják magukat a cigány etnikai csoportba tartozók közé. Vagyis semmiképpen nem releváns *magyar és cigány* bűnelkövetőkről beszélni, hiszen nemigen ta-

---

*Hozzászólás *Póczik Szilveszter*: Magyar és cigány bűnelkövetők a börtönben c. tanulmányához (2000/4 sz.)

lálunk olyan magyar állampolgárságú cigány embert, aki ne vallaná magát egyúttal magyarnak. Nem tisztázott az sem, hogy milyen kritériumok alapján történt az *asszimiláns* csoport meghatározása (csupán az ismeretes, hogy ez nem feleltethető meg a egyes házasságból származók csoportjának). S minthogy ezt a beszámoló során mindvégig homály fedi, az e csoporthoz társított jellemzők értelmezhetetlenné válnak.

2. Póczik beszámolójában több helyütt is egyértelművé válik, hogy a cigány, illetve magyar társadalmi csoportokhoz tartozást egy kontinuum két végpontjaként értelmezi, melyen nagyjából felüton helyezkedik el az asszimilánsok (akikről sajnos mindvégig nem tudjuk, hogy valójában kicsodák, s hogy külső, vagy önmeghatározás alapján soroltatnak ide). Talán nem szükséges különösebben bizonygatni, mennyire nem áll a tudományosság talaján az a meghatározás, amely szerint „*Az asszimiláns csoport a két másik csoport között helyezkedik el, de inkább a magyarokra hasonlít*” (mégis milyen szempontrendszer alapján és mely korábbi kutatásokra alapozva?). Az említett kontinuum-modell, amely a „*magyar csoport felől a cigányok felé haladva*”, illetve fordított formulában több alkalommal is előfordul a tanulmány során, azt a téves sztereotípiarendszert erősíti, amelynek alapján a nem cigány társadalom általában értékítélettel társítja a cigányság társadalomhoz való tartozás, illetve lojalitás mértékét. Vagyis annak az attitűd-rendszernek legitimizálása történik, melynek alapján különbséget szokás tenni a *cigányok általában és rendes cigányok* között.

Tartalmi szempontból a következő félreértelmezések, illetve hiányosságok merülnek fel:

- Fontos kérdés, vagy inkább dilemma számomra, hogy vajon miért választotta a szerző nyitásként a Mrozek-től származó idézetet („*Piszkos ujj is mutathat irányt*”), amely önmagában olyan mértékben erősíti a cigányokkal kapcsolatos leggyakoribb negatív sztereotípiát – vagyis hogy a cigányok koszosak, amelyet véleményem szerint egyetlen tudományos igénnyel íródott tanulmány szerzője sem engedhet meg magának.
- A cigány életformával kapcsolatosan említett „*a természeti és társadalmi környezet kóborlás közbeni kiélése, akár kiuzsorázása*” szintén nem megszokott, és talán nem is követendő példája a témáról való értekezési módnak. Különösen nem az, ha szem előtt tartjuk, hogy a *kulturális relativizmus* (vagyis minden kultúra saját értékrendje alapján való értelmezése) egyre nagyobb hangsúlyt kap a nemzetközi társadalmi és politikai tendenciákban egyaránt. S ami ennél is fontosabb, életmódbeli sajátosságokból levezetni egy adott etnikai csoport bűnözéshez való – állítólag pozitív értékkel felruházott – viszonyát éppen olyan óriási hiba (ha nem egyenesen rasszizmus), mint a bizonyos etnikai csoportokra jellemző bűnelkövetésért felelős génekben keresni az okokat.
- Az állami gondozásban nevelkedés valóban fontos szerepet játszhat a bűnöző karrier lehetséges kialakulásában. Nem kap hangsúlyt azonban az a tény, hogy a cigány gyermekek nagyrésze a szülők akarata ellenére, és nem elhanyagolás vagy bántalmazás következtében kerül (illetve került jellemzően a korábbiakban) állami intézetekbe. Számos esetben a helyi szociális hivatal ítéli *nem megfelelőnek* a családi környezetet, s dönt ezáltal a gyermekek további sorsáról – ami sokszor negatívabb következményekkel (hospitalizáció, kriminalizáció) jár, mintha a gyermek a családban marad.
- Mintegy következtetésként, illetve a jövőképvázlatoként a szerző a cigány bűnelkövetők számának jelenlegi szinten maradását, illetve növekedését tételezi. Ennek háttérben véleménye szerint a nem cigány életminta követésének szándéka, Póczik szavaival „*modernizációs ugrás*” állna. Számos cigány közösség életmódjának és értékrendjének tanulmányozása alapján úgy vélem azonban, hogy a társadalmi felemelkedés ezen formájának elfogadása nem általánosítható a teljes cigány társadalomra.
- A tanulmány általában vége messzemenőbb következtetéseket von le a cigányokkal kapcsolatos megfigyelésekből, mint a nem cigány elkövetőkre nézve. Erre példa a hirtelen felindulásból elkövetett bűnesetek nagyobb aránya a *magyaroknál*, amelynek semmiféle lehetséges (szociológiai vagy pszichológiai) magyarázatát nem adja a cikk;

- míg az anyagi javak megszerzésére irányuló bűnözést a cigányok esetében jelentős jövedelemforrásnak tekinti, amellyel ez a csoport „következétesen és céltudatosan él”. Vagyis egyértelműen kinyilatkoztatja azt a nézetet, amely szerint a bűnözés cigány kultúra egyik jellemző sajátossága lenne...

Utószóként hadd tegyem hozzá: üdvözlöm és követendő példának tartom az ilyen és hasonló „testközeli” kutatásokat, amelyekben a mai magyar társadalomtudomány igen-csak szűkölködik. Mindamellet a kapott adatok feldolgozását és az eredmények közreadását szerencsésnek tartanám az etnográfia, illetve kulturális antropológia területén jártas szakemberek közreműködésével végezni. Abban az esetben is, ha a vizsgálat interjúkon, vagyis első kézből származó információkon alapul, sokszor féligazságokhoz, téves általánosításokhoz juthat az objektivitás megőrzésére törekvő szakember. Az oláh cigány kulturális meghatározók, érték- és normarendszer tekintetében példának okáért szívből ajánlom *Michael Stewart: Daltestvérek* c. művét, amely véleményem szerint a legátfogóbb és mély megértésre törekvő társadalomtudományi munka, amely Magyarországon élő cigány közösségről valaha készült.

Mészáros Anita

A felsőfokú oktatók bérezése Magyarországon

Az Európai Unió gazdaságilag fejlett országai leginkább azért félnek a kevésbé fejlett országok befogadásától, mert attól tartanak, hogy a munkaerő országok közötti szabad áramlásával az olcsó bérű keleti munkaerő majd elárasztja munkaerőpiacukat. De a felvételre váró országoknak is van mitől félniük. Attól, hogy a határok megnyitásával legjobb, legmagasabban képzett és ezért a gazdasági és társadalmi előrehaladásban nélkülözhetetlen szakembereik elhagyják az országot. A csábítás valóban nagy. Egy nem régen végzett számítás szerint például a felsőfokon oktatók (egyetemi és főiskolai tanárok, docensek, adjunktusok, tanársegédek) bérének, illetve keresetének vásárlóereje 1997-ben Olaszországban több mint négyszer, Németországban közel ötször akkora volt, mint hazánkban (1. táblázat).

1. táblázat

A felsőfokú tanintézeti oktatók bére, keresete néhány országban, vásárlóerő paritáson számítva USD-ben

Magyarország 1997. május	
Átlagkereset	895
Olaszország 1997. október	
Tarifabér minimum	3893
Németország (Észak-Rajna-Vesztfália)	4232

Forrás: Gazdasági és szociális adattár, MSZOSZ 1999. 127. o.

De nemcsak a külföld csábítja el a tehetséges szakembereket, főleg fiatalokat, az egyetemről és főiskolákról – újabban főképp a műszakiakat –, hanem a hazánkban megtelepedett multik is. Az ő béreikkel sem tudnak az oktatási intézmények versenyezni. A közelmúltban a Kandó Kálmán Műszaki Főiskoláról eltávozott 46 éves adjunktus új munkahelyén az eddigi havi 62 800 forintos bére helyett 450 ezret, egy 49 éves adjunktus pedig 78 800 forintos bére helyett 350 ezret kapott. A legrosszabbul fizetett külső munkahelyeken is legalább kétszer-háromszor akkora keresethez juthatnak az eltávozók, mint a műszaki egyetemeken vagy főiskolákon (Népszabadság, 2000. március 3.). A nagyszámú eltávozás, illetve a pályakezdő diplomások legtehetségesebbjeinek a felsősintű oktatáson kívüli elhelyezkedése az egész utánpótlást veszélyezteti. Ebből a szempontból már ma is rendkívül súlyos a helyzet. Számos karon, szakon nagyon rossz az oktatók korösszetétele: az átlagos életkor meghaladja az 50 évet. Fiatal alig van. E közben persze a minőségi összetétel is romlik.

Természetesen a magasan képzett szakemberek más csoportjai is fontosak, de a felsőfokú oktatók hatása különleges jelentőségű, hisz ők nevelik az összes többi szakembert is. Márpedig „buta” tanárnak ritkán „okos” a tanítványa. Amennyiben a felsőfokú oktatók körében erős kontraszelekció érvényesül, akkor a gazdasági és társadalmi fejlődés fékezése biztosra vehető. A továbbiakban ezen különlegesen nagy hatású réteg anyagi helyzetének meghatározó elemével, a bérének alakulásával foglalkozunk.

A felsőfokú oktatók helye a hazai „bérlistán”, 1994 és 1998 között. Mint a 2. táblázatról leolvasható, a szóban forgó réteg ugyancsak szerény helyet foglal el a különböző foglalkozások „bérlistáján”. (Igaz, a felsőfokú főállásban oktatóknak gyakran van egyéb jövedelmük is, jelentős külön jövedelemhez azonban kevesen jutnak közülük. Egyébként megállapított tény, hogy a főállásból származó biztos jövedelem kiemelkedő jelentőségű a munkahely megválasztásában.) 1998-ban a felsőfokú tanintézeti oktatók havi bruttó keresete csupán 50%-a volt a jogászokénak, 53%-a a közgazdászokénak és 67%-a a gépész- és vegyészmérnökénak. A diplomás foglalkozások közül csak a széles körben „lesajnált” középiskolai tanárét haladta meg, azt sem nagy mértékben, csupán 14%-kal. A felsőfokú oktatók keresete sok fizikai foglalkozás, többek között a nyomdász, a mozdonyvezető és a vágár keresete mögött is elmarad. Jelentősen csak a gépjármű- és motorszerelők, a hegesztők és az autóbuszvezetők keresetét haladja meg.

2. táblázat

Magyarországi havi átlagos bruttó kereset foglalkozások szerint (Ft)

	1994	1995	1996	1997	1998	1998/ 1994 (%)
Felsőfokú tanintézeti oktató (egyetemi, főiskolai tanár, docens, adjunktus, tanársegéd)	48611	53084	60591	75510	85641	176
Gépészmérnök	51744	60196	84425	105750	127225	246
Középiskolai tanár	44057	46088	50735	64978	75196	171
Közgazdász	76409	83258	104297	136407	160473	210
Jogász	68643	79367	101765	144965	171679	250
Nyomdász	50782	50660	69491	76333	100405	198
Mozdonyvezető	48003	53163	67457	81316	94038	196
Villamosvezető	48350	54357	64049	79852	87409	181
Vágár	55876	64920	78271	102050	119142	213
Gépjármű-, motorszerelő	28099	32593	41219	47192	59020	210
Vegyészmérnök	54664	64688	77301	106431	128057	234
Hegesztő	31522	36964	44678	52420	66240	210
Autóbuszvezető	36920	41999	51359	60724	69430	188

Forrás: Munkaügyi Adattár különböző kötetei. Országos Munkaügyi Módszertani központ. Évi létszám-, bér- és kereseti adatok.

A felsőfokú tanintézeteki oktatók és más foglalkozásúak keresetének alakulása 1994 és 1998 között. A 2. táblázatból az is kiderül, hogy a vizsgált foglalkozások közül 1994 és 1998 között csak a középiskolai tanárok keresete nőtt – az is csak csekély mértékben – lassabban, mint a felsőfokú tanintézeteki oktatóké. A gépészmérnököké, a jogászoké, a vegyészeké, de a közgazdászoké is sokkal gyorsabban emelkedett. Ennek megfelelően erősen csökkent a felsőfokon oktatóknak az ezekhez a foglalkozásokéhoz viszonyított relatív keresete (3. táblázat). A gépészmérnökök keresetéhez viszonyítva 94%-ról 67%-ra, a jogászokéhoz 71%-ról 50%-ra, a vegyészekéhez 89%-ról 67%-ra, a közgazdászokéhoz 64%-ról 53%-ra esett. Ugyanakkor *valamennyi* fizikai foglalkozáshoz viszonyított keresetük csökkent.

3. táblázat

Felsőfokú tanintézeteki tanár havi bruttó keresete Magyarországon
más foglalkozások keresetének arányában

Foglalkozás	1994	1995	1996	1997	1998
Gépészmérnök	0,94	0,88	0,72	0,71	0,67
Középiskolai tanár	1,10	1,15	1,19	1,16	1,14
Közgazdász	0,64	0,64	0,58	0,55	0,53
Jogász	0,71	0,67	0,60	0,52	0,50
Nyomdász	0,96	1,05	0,87	0,99	0,85
Mozdonyvezető	1,01	1,00	0,90	0,93	0,91
Villamosvezető	1,01	0,98	0,95	0,95	0,98
Vájár	0,87	0,82	0,77	0,74	0,72
Gépjármű-, motorszerelő	1,73	1,63	1,47	1,60	1,45
Vegyészmérnök	0,89	0,82	0,78	0,71	0,67
Hegesztő	1,54	1,44	1,36	1,44	1,29
Autóbuszvezető	1,32	1,26	1,18	1,24	1,23

Forrás: A Munkaügyi Adattár megfelelő évfolyamainak adatai alapján számítva.

4. táblázat

Az alkalmazásban állók havi bruttó átlagkeresete hazánkban

Év	Fizikai foglalkozásúak	Szellemi foglalkozásúak	Együtt
1994	25036	44910	33309
1995	29203	52250	38900
1996	35305	62309	46837
1997	42419	77202	57270
1998	49423	92711	67764

Forrás: Statisztikai Évkönyv, 1998., 90. oldal.

5. táblázat

A felsőfokon oktatók havi bruttó keresete az országos átlagkeresethez viszonyítva hazánkban

Év	Fizikai foglalkozásúak keresetének arányában	Szellemi foglalkozásúak keresetének arányában	Együtt
1994	1,94	1,08	1,46
1995	1,82	1,01	1,36
1996	1,72	0,97	1,29
1997	1,78	0,98	1,32
1998	1,73	0,92	1,26

Forrás: a 4. táblázat adatai alapján számítva.

6. táblázat.

Foglalkozásonkénti bruttó bérek és keresetek.

FEOR	Ausztria 1997 ATS/hó tarifabér	Cseh Közt. 1997 korona/hó kereset	Észtország 1996 korona kereset	Németország 1997 DEM/hó tarifabér	Magyarország 1997 Ft/hó KSH közl.	Magyarország 1997 Ft/hó alappér	Magyarország 1998 Ft/hó telj. kereset	Olaszország 1997 ezer lira/hó rendsz. bér	Szlovákia 1997 korona/óra rendsz. bér
2111 bányamérnök	35 270	20 400		6 219		82 662	113 026	2 291	86,4
7113 vágár	19 123	14 235		3 321	94 846	37 236	119 142	1 913	72,4
7211 hentes	20 273	10 364	21,29	3 211	42 916	32 290	47 770	2 110	45
7216 pék	18 820	7 951	17,98	3 691	39 088	30 003	44 404	2 110	41,6
7312 fonó	11 980	7 725	14,1	2 601	36 321	31 908	51 415	1 933	38,3
2616 újságíró	25 095	17 600	22,14	4 692	80 912	69 474	75 462	2 324	69,3
7352 nyomdász	25 041	10 051	30	3 746	63 769	65 206	100 405	2 382	53,5
2115 vegyészmérnök	29 800	18 400		6 756	362 742	105 126	128 057	3 428	77,9
7414 hengerész	19 123	13 003		2 672	69 250	62 559	78 010	2 135	
7425 hegesztő	19 123	11 579		2 862	48 431	48 961	66 240	2 019	38,3
7621 csőszerelő	19 123	10 880	21,71	4 505	40 776	47 454	61 978	2 405	52,7
7635 festő-mázoló	18 597	8 819	20	3 984	47 062	37 804	43 819	2 292	45,7
5124 szakács	14 248	8 200	14,62	2 646	45 916	37 444	44 312	2 090	34,2
5123 felszolgáló	12 726	7 900	13,81	2 429	33 090	30 404	40 218	1 975	38,9
8351 mozdonyvezető	17 216	14 800	20,96	3 666	59 937	64 086	94 038	2 672	77,5
8357 autóbusszvezető	19 107	11 336	10,5	4 040	62 615	41 440	69 430	2 145	50,3
5231 postai kézbesítő	18 015	9 140	9,6	3 341	38 942	38 108	43 819	2 429	36,9
2410 felsőfokú int. tanár		15 900	23,01	8 464	72 673	62 019	85 641	6 209	66,2
2421 középisk. tanár		12 045	19,2	7 060	65 045	58 054	75 196	2 642	62,1
2431 ált. isk. tanár		10 500	15,76	6 373	54 756	49 942	62 419	2 352	49,4
2432 óvónő	20 050	8 200	15,3	4 159	45 287	45 614	51 414	2 352	39,4
2211, 2212 orvos	38 062	18 200	24,53	7 670	77 310	64 586	90 168	6 509	72,6
2213, 2214 fogorvos	38 062	18 200	27,91	7 670	60 074	61 559	71 462	6 509	
3211, 3212 ápoló	21 144	8 900		3 843	42 817	32 206	49 641	2 668	
7431 gépj. szerelő	20 166	10 156		3 495	40 204	47 771	59 020		48,1

Forrás: Gazdasági és Szociális adattár, 126. old.

Felsőfokú tanintézeti oktatók havi bére, illetve keresete különböző országokban, más foglalkozásúak keresetéhez viszonyítva

Foglalkozás megnevezése	Cseh-ország 1997	Német-ország 1997	Magyar-ország 1998 teljes kereset	Olasz-ország 1997	Szlovákia 1997
Vájár = 1	1,12	2,55	0,72	3,25	0,91
Nyomdász = 1	1,58	1,26	0,85	2,60	1,24
Mozdonyvezető = 1	1,07	2,31	0,91	2,32	0,85
Gépjármű-, motorszerelő	1,57	2,42	1,45	-	1,38
Vegyészmérnök = 1	0,86	1,25	0,67	1,81	0,85
Hegesztő = 1	1,37	2,96	1,29	3,08	1,73
Autóbuszvezető = 1	1,40	2,10	1,23	2,89	1,31

Forrás: A Gazdasági Minisztérium adatai alapján. Gazdasági és Szociális Adattár 1999 (MSZOSZ) 126. old. és Munkaügyi Adattár megfelelő évfolyamai és kötetei.

Végül is a felsőfokú tanintézetekben oktatók viszonylagos keresetének alakulását legtömörebben az országos átlagkereset alakulásához viszonyított változása fejezi ki (4. és 5. táblázat). Mint látható, az 1997-es évet kivéve a felsőfokon oktatók keresete évről évre

csökkenő mértékben haladta meg az országos átlagkeresetet: míg 1994-ben 46%-kal, 1998-ban már csupán 26%-kal. A táblázatokra való rátekintés is arra utal, hogy itt nem ingadozásról, hanem határozottan romló tendenciáról van szó. Mindez annak ellenére van így, hogy 1997 márciusában életbe lépett a Széchenyi professzori ösztöndíj, ami mintegy megduplázta az abban részesülő egyetemi oktatók bérét. Ehhez azonban az egyetemi tanároknak is csak egy kisebb része jut (1998-ban még kevesebb, mint negyede), az utánpótlást mind mennyiségi, mind minőségi szempontból meghatározó fiatal oktatók pedig teljesen kimaradnak belőle.

A felsőfokon oktatók bére, illetve keresete nemzetközi összehasonlításban. Ezzel nagyon ingoványos talajra lépünk, de mégsem kerülhetjük meg a kérdést. Nem az abszolút értékeket, hanem csupán az arányokat, a felsőfokon oktatók relatív, más foglalkozásokéhoz viszonyított keresetét, bérét hasonlítjuk össze országok között (6. és 7. táblázat). Ebből az derül ki, hogy a felsőfokon oktatók keresetének, bérének a vizsgált más foglalkozásokéhoz viszonyított nagysága nálunk sokkal alacsonyabb, mint más országokban. A vájárokéhoz, a nyomdászokéhoz, a mozdonyvezetőkéhoz, a vegyészmérnökökéhoz, a hegesztőkéhoz, az autóbuszvezetőkéhoz viszonyított keresetük, Szlovákián kívül, egyik vizsgált országban sem olyan alacsony, mint nálunk. És Szlovákiában is csupán a mozdonyvezetők és a gépjármű-(motor)szerelők keresetéhez viszonyított nagysága kisebb, öt foglalkozás viszonylatában nagyobb. A Cseh Köztársaságban minden vizsgált viszonylatban nagyobb ez az érték. Itt nem egyszerűen a gazdasági fejlettségi szint különbségének természetes következményéről van szó, hanem hibás munkaügyi és ezen belül bérpolitikáról. Amennyiben itt nem sikerül a felsőfokon oktatók javára jelentős változást elérni, az EU-ba való bekerülésünk és az EU-n belüli szabad munkavállalás kiterjesztése súlyos szakember-utánpótlási és következképpen általános gazdasági és társadalmi következményekkel járhat.

Falusné Szikra Katalin